

NEMZET ÉS MŰVELTSÉG.

E fogalmak az utóbbi évtizedekben elég gyakran kerültek egymás mellé, leginkább mint közös belső etikai összefüggések hordozói s csak igen ritkán mint egymással farkasszemet néző ellenfelek. Ha újabban egyesek ilyen beállításban mutatják be őket, annak legtöbbször az az oka, hogy az illetők azt, ami nemzeti, azonosítják a népivel s mindkettőt mint a politika függvényét szembeállítják a humanisztikus műveltséggel. Azonban a nemzetinek és népinek azonosítása éppolyan helytelen, mint a két fogalomnak politikai függvényként való kezelése s a műveltséggel való szembeállítása.

Foglalkozunk először az azonosítás tényével!

A nép, állam és nemzet között mélyreható különbségek vannak s ha bizonyos mértékig szinonimák is és a köznyelv fel is cseréli őket egymással, fogalmilag — a történeti gyökerekből kisarjadó eltérést tekintve — egyik sem helyettesítheti a másikat. A népiség egészen más, mint a nemzet. A nemzeti nevelésben a politikai célzatnak éppoly kevéssé van helye, mint a humanisztikus nevelésben, sőt Kerschensteiner már az állampolgári nevelés megfogalmazásában is tiltakozott az ellen, hogy a fogalomba politikai mellékértelmet keverjenek. Ha ez a belekeverés a gyakorlati megvalósítás folyamán egyes helyeken ma, amikor az alakulás még nem fejeződött be, meg is történik, nincs rajta mit csodálkoznunk, hiszen a tisztulás állapota az életet irányító elvek terén is harcok, félreértések, küzdelmek és bonyodalmak eredményeként jön létre.

Ameddig a népiség fogalmát a fajiság értelmében alkalmazzuk s mint ilyen párhuzamba állítva a műveltséggel, bizonyos előnyös különbségeket állapítunk meg az utóbbi javára, kétségtelenül helyesen járunk el. A hiba ott kezdődik, amikor a párhuzamba állításból eredő hátrányokat átviszük a nemzet fogalmára is ama föltevés alapján, hogy a nép és nemzet többé-kevésbé azonos. Ugyanis a nemzeti nevelés komoly irányai nem a népiséget mint természeti adottságot akarják a nevelés irányító eszményévé tenni, hanem a nemzetben rejlő és gyakran spontán módon is megnyilvánuló kultúrértékek sajátos szintézisét. Ha már ez az értéksajátosság minden erőszakolás nélkül is jelentkezik, mint ahogy számtalan példa bizonyítja, mennyivel inkább szükséges, hogy a nevelés mint tervszerű eljárás ezt megragadja s az egységesítés irányelveit ne csak a nemzet sajátos összetételében rejlő lehetőségek kihasználásával, hanem saját

szervező munkájának minél buzgóbb latbvetésével is érvényre juttassa.

Ezt az álláspontot igazolja a fogalmak különállásának történeti vizsgálata.

Fichte, aki a filozófusok közül legelsőnek foglalkozik e kérdés részletes kifejtésével, több ízben kiemeli a különbséget a népiség és nemzet közt. Tudatosan előre elhárítja azt a magyarázatot, amely a népiség fogalmával adott *természeti* jelleghez fűzhető s egyenesen szembeállítja vele a nemzeti vonások lényegét. Kétféle világot különböztet meg. Az egyik az adott világ vagy természet, amely a szeretettől és az emberi tevékenységtől elvonatkoztatva áll előttünk. A másik ezzel szemben az *a priori* világ, amely soha sincs adva, hanem meg kell valósítanunk a földön. Ennek főtulajdonsága a szeretet, amely egyszersmind Istennek közvetlen megjelenése és megnyilatkozása. E szeretettel teljes világnak a megépítésén kell az emberi tevékenységnek dolgoznia, aminek a lehetőségét csak a tiszta megismerés adja meg. S éppen a nemzeti nevelés az, amely az embert eme tiszta megismerés állapotába juttathatja.¹

Hogy mennyire túlemelkedik Fichte azon a szűkkörű, szinte kizárólagos biológiai értelmezésen, amelyet egyesek a nemzetnek tulajdonítanak, még jobban mutatja az a gondolata, hogy az igazi nemzeti eszme mindig összeegyeztethető a° humanisztikus eszménnyel s akiben ez a lehetőség hiányzik, annak hazaszeretete szükségszerűen önzővé, szűkkeblűvé s az emberiség többi része iránt ellenségessé válik.² Íme a sovinizmus felett elhangzó első határozott erkölcsi ítélet, amely igazolja azt is, hogy a Fichte-féle hazaszeretet nem áll ellentétben a többi nemzethez való vonzódással és közeledéssel, ellenkezőleg: egyenesen annak az alapja!

Már Fichte pontosan megkülönbözteti a nemzetet az államtól is. Az összes németeket minden elválasztó különbség ellenére is egyetlen nemzetnek tekinti, ezért mindenekelőtt a német egység tényét és szükségességét hangsúlyozza.³ A nemzettel szembeállítja az államot s megrója az állam vezetőit, akiknek tehetetlenségét „idegen szóval humanitásnak, liberalitásnak és popularitásnak nevezik“, amelyet azonban a német ember a maga nyelvén „tunyaságnak és méltóságnélküli magatartásnak“ hív.⁴ Ebből önként következik Fichte szerint, hogy az állami és dinasztikus érzés erkölcsi érték tekintetében a hazaszeretet mögött áll.⁵

De határozottabban is kifejezi Fichte azt a magasabbrendűséget, amely a nemzetet az állam fölé emeli. A haza mint a földi örökkévalóság hordozója és záloga s mint az egyetlen, amely itt

¹ Dr. Theodor Vogt: J. G. Fichtes Reden an die deutsche Nation, 2. Aufl. Langensalza, 1896. (127–128.)

² U. a., 195.

³ U. a., 93.

⁴ U. a., 97.

⁵ U. a., 195.

a földön örökkévaló lehet, jóval felette áll a szó közönséges értelmében vett államnak és társadalmi rendnek. „Ezek csak eszközei, feltételei és alapjai annak, amit a hazaszeretet voltaképpen akar, az isteni eszme felvirágzásának a világon, hogy az végtelen fejlődésében mindig tisztábban és tökéletesebben jelenjék meg. Eppen azért ennek a hazaszeretetnek kell magát az államot is kormányoznia, mint a legfelsőbb, legvégső és független hatóságnak.“⁶ Továbbá: az állam mint az emberi élet pusztá kormányzata „nem elsődleges és önmagáért létező valami, hanem csupán eszköz ama *tiszta emberi*, örökké egyöntetűen haladó képzetnek magasabb célja érdekében, amely a *nemzetben megvan*“. A kettőnek a különbözőségét mutatja szerinte az is, hogy az ókori görögöknél még teljesen különváltan élt egymás mellett az állam és a nemzet. A németiséget sem az állam intézménye, hanem a nemzet fogalma egyesíti.⁷

Ha Fichte nemzeti lelkesedését jelentékeny részben a romantikus kor rajongásának tudjuk is be, lehetetlen benne meg nem látni a filozófus mélységes meggyőződését. Máskülönben alig értjük meg kortársának, a józanul és előkelően gondolkodó újhumanista Humboldt Vilmosnak álláspontját. A klasszicizmus nagy német híve már szinte túlzásba megy az állam és nemzet határainak megvonásában az előbbi hátrányára. Majdnem ki egyenlíthetetlen ellentétet lát a kettő között. 1792-ben írt egy kis munkát, amelynek címe: *Ideen zu einem Versuch, die Grenzen der Wirksamkeit des Staates zu bestimmen*. Ez a munka érthető okokból csak Humboldt halála után, 1851-ben jelent meg. Többek közt ezt mondja: „Az államnak teljesen tartózkodnia kell minden olyan törekvéstől, hogy akár közvetve, akár közvetlenül a nemzet erkölcsét és jellemét másként igyekezzen befolyásolni, mint amennyire ezt egyéb elkerülhetetlen rendszabályai szükségessé teszik, s minden olyasmi teljesen kívül essék működése korlátain, ami ezt a szándékot előmozdíthatja, így főként a nevelésre, vallási intézményekre, fényűzési törvényekre stb. vonatkozó minden felügyelet.“⁸

Nálunk Imre Sándor már a világháború előtt félre nem érthető módon kifejezi a különbséget az állam és nemzet közt a nevelés nézőpontjából s nagyjában kiemeli a nemzetben az etikai tartalmat is a következő sorokban: „A nemzetinek nevezett irány mellett határozottan külön áll az állami szempontú nevelés, mely a szervezett, önálló politikai egységre vonatkozik, annak külső belső viszonyait tartva szem előtt.“⁹ „A nemzet létének egyik feltétele, hogy saját emelkedésével az egész emberiség fejlődését mozdítsa elő.“ E szerint „a nemzet csakugyan fejlődést jelent“ s „ily értelemben nemcsak el nem avult, de ki sem alakult még igazán.“¹⁰ „A nemzet azok összes-

⁶ U. a., 196.

⁷ U. a., 202—203.

⁸ A. Heubbaum: Die Nationalerziehung. Halle, 1904. (15.)

⁹ Imre S.: Nemzetnevelés, Budapest, 1912. (24.)

¹⁰ U. a., 66.

sege, akik a földrajzi viszonyok s a közös mult erejénél fogva az emberiség egyetemes körén belül együtt egységet alkotnak más hasonló egységek mellett, azoktól határozottan elkülönült szervezettel.¹¹

Ha ilymódon a helyesen értelmezett nemzet fejlődést jelent, akkor ez egyértelmű azzal, hogy legszorosabb összeköttetésben áll a műveltséggel. Ebből viszont következik, hogy a nemzeti nevelés sehol a humanitás fogalmával ellentétbe nem jöhet, mert hiszen a humanitás vagy a vele azonosnak vett „műveltség“ eszményétől irányított nevelés sem követhet más utat, mint amelyet a nemzetben foglalt sajátos fizikai és szellemi-erkölcsi adottságok összessége lehetővé tesz számára. A különbség csak az, hogy a nemzeti nevelés ezt a lehetőséget, amely ilyen absztrakt és bizonytalan formájú célkitűzés mellett könnyen el-sikkadhat, határozott és konkrét követelmény alakjában állítja a gyakorlati nevelés munkásai elé, hogy így a vele kapcsolatos részletételek a bizonyosságnak kétségkívül nagyobb kilátásával legyenek megvalósíthatók.

Foglalkozzunk tehát most a *nemzetnek és a műveltségnek ezzel az összefüggésével.*

Az állam, nép és nemzet fogalmainak kérdésében ma már meglehetősen világosan látunk. Lehetnek kisebb eltérések a magyarázatokban, arra nézve azonban nagyjában egyöntetű a vélemény, hogy: nép, állam és nemzet — elemeiben azonos tartalomnak más-más statikai és funkcionális összetettségében való szemléletét jelenti, amely szemlélet a tartalom lényegében éles belső különbségeket láttat meg velünk. A nép jelentése: bizonyos emberi közösség a származási és faji együvértartozás szempontjából vizsgálva, amely vizsgálódásba még csak primitív erkölcsi értékelés játszik bele. Állam: ugyanaz az emberi közösség a hatalom és a hatalmat kifejezésre juttató, szervezett cselekvés jogi nézőpontjából szemlélve. Nemzet: az említett emberi közösség legmagasabb szellemi-erkölcsi értékeivel együttesen, ezeknek olyan sajátos összetételével, amely a nemzeti közösség fejlődésének s ezzel részlegesen az emberiség fejlődésének is a jelenben épűgy, mint a jövőben eleve irányt szab. Röviden és általánosságban szólva: a nép elsősorban *természeti*, az állam *jogi*, a nemzet *kulturális-erkölcsi* fogalom, mindhárom a történetiség jellegzetes vonásaival az arcán. Ilyen értelemben a nemzet, mint a szellemi-erkölcsi érték általában, sohasem kerülhet szembe az igazi műveltséggel, tehát legkevésbé a humanizmus gondolatával.

Hogy a politikai élet gyakorlatában a kettő között ma mégis bizonyos szembehelyezkedést látunk, ez ismételten az alakulás kilengéseivel magyarázható, amelyeknek megszüntével minden gyakorlati tényező be fogja látni, mint ahogy az elmélet már ma is belátja, hogy végeredményben a most kiütköző politikai célzatnak a nemzet etikai és kulturális értelmezése mellett

¹¹ U. a., 64.

éppen a humanisztikus érdekek érvényesülése kedvéért és ezek kényszerítő hatása alatt háttérbe kell vonulnia, újra és újra igazolva azt, hogy a humanisztikus értelemben vett műveltség és a nemzet fogalma közt nemhogy ellentét nincs, hanem természetes kapcsolat áll fenn. Az, amit humanisztikusnak nevezünk, azaz egyetemes emberinek, lényegében egyes — mondjuk: a legkiválóbb — nemzetek szellemi és erkölcsi értéklecsapódásainak a szintéziseként jött és jön ma is létre. Így a műveltség már csak azért sem kerülhet ellentétbe a nemzet fogalmával, mert a nemzet mindig csak annyit és olyan minőségeket vesz fel és olvaszt magába a kultúra birodalmából, amennyire s aminő mértékben szüksége van, és viszont: annyival és olyan minőségű művelődési elemekkel gazdagíthatja ezt a birodalmat, amennyi és aminő az ő sajátos szellemi és erkölcsi értékészletéből telik. A nemzet helyes értelmezése tehát kizárja a pusztá politikumot, amely mögött mindig ott kísért a pártárnyalat szelleme, de természetszerűen feltételezi és maga után vonja a műveltséget.

Hogy Fichte is a magasabbrendű egységet, tehát a népiséggel szemben a nemzetet érti a maga beszédeiben, világosan mutatják a következő gondolatai. Az általa tervezett nevelésben, amint mondja, az egyes társadalmi osztályok minden olyan különbségének, amely a fejlődés egyéb ágaiban esetleg továbbra is megmarad, teljesen meg kell szűnnie. Tehát semmiesetre sem lehet tovább szó „népnevelésről“ (*Volks-Erziehung*), hanem kizáróan sajátos német „nemzeti nevelésről“ (*National-Erziehung*).¹² E szerint a népet Fichte is csak természeti, biológiai és részleges adottságnak tekinti, míg a nemzetet olyan nagyobb kulturális egységnek, amelyet éppen a kultúrával együtt járó etikai erő tudata emel a nép mint faji és természeti alakulat fölé.

Ez a *nemzetfogalom* részben a műveltséggel való szoros összefüggésénél fogva Fichténél is a legfőbb erkölcsi jóval áll rokonságban. S hogy éppen ezért mennyire össze tudja egyeztetni a nemzeti nevelést a legmagasabb etikai eszményt maga elé tűző egyetemes műveltség követelményeivel, tehát a nevelésnek nem valamilyen biológiai és nem csupán a nagy mindeniség misztikumába merülő metafizikai elgondolásáról van szó nála, azt mindennél világosabban igazolják saját szavai. Az új nevelésben „az önszeretet helyébe (mely t. i. az előző nevelésnek alapja volt), amelyből a jövőben semmi jó sem következhet számunkra, amely szeretetet kell helyeznünk, amely a nemzetünkhöz tartozó minden egyén lelkében közvetlenül a jóra irányul mint olyanra s kizáróan önmagáért.“ „Ennek a jónak, a szeretete, amely önmagában értékes, nem pedig a számunkra való hasznossága miatt, magával hozza, hogy a jó tetszeni fog nekünk s ez a tetszés arra ösztönöz majd bennünket, hogy a jót életünkben megvalósítsuk. Ezt a belső tetszést kell tehát az új nevelésnek a növendékben létrehozni mint szilárd és változhatatlan állapotot (*Sein*). Ez a tetszés alapozná meg azután szükségsze-

¹² Th. Vogt: id. m., 102.

rően a növendékben a változhatatlan értékes akaratot.¹³ Vajjon van-e olyan, kizáróan a humanisztikus műveltségre támaszkodó nevelésirány, amelyik az utilitárius szempont egyidejű és határozott kirekesztésével ilyen magasan, szinte az abszolút értékvilág határain tűzné ki a nevelés célját?

Az egyetemes embereszmény hívei az igazi *totalitás* elvének megvalósítási lehetőségét csak a humanisztikus műveltségben találják meg, szemben a szerintük mindig részleges nemzeti műveltséggel. De vajjon van-e az egyetemes műveltséget valló nevelésirányok közt egy is, amelyik annyira az egész emberhez, tehát nemcsak a gondolkodó és érző, hanem az akaró és cselekvő szellemhez is nyúlna, mint Fichte nemzeti nevelése? Azt mondja ugyanis az előbb említett *belső tetszéssel* összefüggésben: tetszhetik valami úgy is az embernek, hogy a tevékenységet nem mozgatja meg, de itt olyan tetszésről van szó, amely bennünk „teremtő erővel lép fel s összes erőinket alkotásra ösztönzi“, a régi nevelésben a tetszésnek csak előbbi formája fordult elő, míg az új nevelést a tetszés másik faja jellemzi, amely a növendék *öntevékenységét* teljesen igénybe veszi.¹⁴ A totalitás elvének ilyen értelmezését Fichte ismételten is hangsúlyozza. Azt mondja, hogy a nemzeti nevelés az „egész embert“ akarja képezni és „teljesen emberré“ akar képezni mind „formai“, mind „tartalmi“ tekintetben. Formailag úgy, hogy a valóságban élő embert, ne pedig egy embernek az árnyékát alakítsa. Tartalmilag: hogy mindazt, ami az embert alkotja, hiánytalanul és arányosan képezze ki. „Az ember alkotórészei: az értelem és akarata s a nevelésnek arra kell törekednie, hogy az előbbinek a világosságát, az utóbbinak a tisztaságát érje el.“¹⁵

Azok, akik a műveltségnek nemzetfeletti jellegét hirdetik, arra hivatkoznak, hogy a nemzetnek abszolút alapulvétele a művelődésben szükségképpen szellemi elszegényedést eredményez. Nézetünk szerint a műveltségnek csak akkor lehetne nemzetfeletti jelleget tulajdonítani, ha a nemzetet tisztán a fajiság értelmében vennők. Helyes értelmezés mellett azonban a műveltség nemzetfeletti jellegéről nem beszélhetünk, mert a műveltség mint objektív szellem — ismételjük — mindig csak valamely nemzethez kötve képzelhető el. Maga az egyetemes ember, bármennyit beszélünk is róla, a műveltségre vonatkoztatva sohasem konkretizálható.

Vannak, akik a műveltség nemzetfeletti jellegének igazolása céljából az evangéliumra is hivatkoznak. Igaz, hogy Krisztus e szavakkal küldötte el tanítványait: „Elmenvén, tanítsatok minden nemzeteket!“ Azonban az a tanítás, amelyről itt szó van semmiképpen sem azonosítható a világi műveltséget átszarmaztató tanítás fogalmával, mert tisztán és kizárólag a keresztyén vallás erkölcsi igazságainak terjesztésére vonatkozik a hívek

¹³ U. a., 109.

¹⁴ U. a., 110.

¹⁵ U. a., 124.

megkeresztelésének előzményeként. Az is igaz, hogy az egyház ezt a jelentést később általánosította, ezzel azonban semmit sem változtatott ama tétel igazságán, hogy a műveltség részint több, részint kevesebb, mint a hitigazságok összességét magában foglaló hittudomány vagy gyakorlati vallásosság.

Egyébként is be kell látnunk, hogy teljesen önálló, *a priori* formában adott, mindentől független egyetemes műveltség nincs. Csak az abszolút értékek függetlenek minden adottságtól-és létező formától, tehát az egyéntől, nemzettől és emberiségtől is. Ellenben az abszolút értékeket mindig csak részlegesen konkretizáló műveltség szorosan hozzá van kötve a fejlődő egyénhez és nemzethez, s csak ez utóbbin keresztül az emberiséghez. Nem azok felett áll, hanem azoknak az alkotása amaz összefüggés értelmében, amelybe egyén, nemzet és emberiség az abszolút értékekkel azok megértése s a hozzájuk való alkalmazkodás folytán kerül. A műveltség tehát az abszolút értékek és *valamely nemzetbe tartozó egyének* közös függvénye. Ezt fejezi ki Fichte is, mikor azt mondja, hogy az egyéni alkotás nem pusztán a nemzetben rejő „szellemi természet törvény” eredménye, hanem van benne egy oly többlet is, amely közvetlenül az eredeti isteni életből árad ki, mégis ez a többlet már első megjelenési formájában az említett természet törvényhez igazodik s csakis a szerint nyer érzékelhető kifejezést. S általában amíg ez a nemzet fennáll, az isteninek összes többi megnyilvánulásai e természet törvény parancsai szerint alakulnak.¹⁶ Abban a szintézisben tehát, amely a műveltséget eredményezi, az abszolút értékek adják az örök formát, a nemzetek a változó tartalmat. Változatlan tartalom, amelyet a csak absztrakt formában elképzelhető egyetemes ember mint az emberiség képviselője adna, egyáltalán nincs. Ennélfogva a nemzet feltétlen alapulvétele a művelődésben nemcsak hogy szellemi elszegényedésre nem vezethet, hanem a műveltségnek ez az egyetlen, valóságban is létező alakja. Ezért is ismeretlen a francia nyelvben az egyetemes jelentésű „kulturpolitikai” vagy „kulturpolitikus” szó. „Beszél a francia ember nemzeti neveléséről, a nemzeti nevelés programjáról, de sohase kulturpolitikáról, holott nyilvánvaló, hogy legalább is annyira törődik intézményeivel, mint azok a nemzetek, akiknél a kulturpolitika divatos jelszó.”¹⁷

Werner Jäger a görög nevelés sajátosságaként említi, hogy a paideia fogalmában a nemzet fogalma szoros egységbe olvadt a műveltség fogalmával. Ez a kapcsolat, mint láttuk, ma sem hiányzik, illetve a fejlődés folyamata — több-kevesebb sikerrel — állandóan ennek a létrejöttén dolgozik. A nemzet ma is szükségszerűen keresi az utat a műveltséghez minden államterületen belül, természetesen nem a régi polisnak különleges műveltségéhez, hanem a saját magáéhoz kíván eljutni, mint ahogy annak idején a polis is a saját maga életigényeinek megfelelő művelődésformát alkotta meg. Vagyis mai nyelven szólva: a modern

¹⁶ U. a., 193.

¹⁷ Eckhardt S.: Egy szótáríró tapasztalatai. Magyar Szemle, 1936. (32.)

nemzetnek nem a humanisztikus műveltség a maga lezárt formájában az eszménye, hanem ebből csak annyi, amennyi a tökéletesedni akaró nemzeti közösség igényeinek és sajátos struktúrájának megfelel; a nemzeti műveltség többi alkotó eleme és tényezője már kívül esik a humanisztikus eszménynek ezen a körzetén.

Magyarországon már a 19. század kultúrharacának megindulásával kezdetét veszi a nemzeti szempont szerepe. Annál is inkább, mert ennek a legújabb magyar történetírás tanúsága szerint már a 18. század barokk műveltségében megvoltak a maga erőteljes hagyományai.¹⁸ A francia forradalomtól kezdve pedig állandóan napirenden van a nemzeti gondolat épületének megalapozása nemcsak a politika, hanem a művelődés eszközeivel is. Igaz, hogy a folyamatot a rendi szervezet ellenállása meglassítja, de az előrehaladás mégis észlelhető. Bizonyos, hogy az alsóbb néprétegek oktatásában kevésbé mutatkozik ennek a hatása. De ez természetes. Először annak a forrásnak, ahonnan az oktatás elsősorban merít, vagyis az irodalmi műveltségnek kellett nemzeti jelleget öltetnie azért, hogy kiemelje a népből is a sajátos értékeket s azokat megnemesítve újra visszaadja neki. S éppen ilyen irányú műveltség kiépítésén dolgoznak a 19. század második negyedében nálunk és másutt is a legnagyobb költők és írók. Eckhardt S. szerint „az újjászületés a nemzeti romantika szellemében csak a falusi néptől indulhatott ki, a nép örízte meg a nyelvet a maga érintetlenségében s ezért kellett a nép-nemzeti irányban dolgozó Petőfinek és Aranyinak magyar klasszikusokká lenniök, ezért lehetett nálunk nagy íróvá csak az olyan költő, akinek erős gyökerei voltak a magyar vidék talajában.”¹⁹

De a magasabb fokú művelődés sem mellőzte a nemzeti szempontokat. Az igaz, hogy ezek érvényesülését nagymértékben hátráltatta a rendi szervezet merevsége mellett a neohumanizmus szellemi áramlata éppúgy, mint a 19. század második felében fellépő pozitívizmus. Azonban nem szabad elfelejteni, hogy ez utóbbi kettő közé esik a romanticizmusnak több évtizedes időszaka. S ez a szellemi irány a maga kibontakozásában teljes erővel elősegíti a népi és nemzeti gondolat uralmának kialakulását. A folyamatnak kedvez az a körülmény, hogy a romanticizmus — nálunk csakúgy, mint másutt — sokkal nagyobb lendülettel lép fel és sokkal maradandóbb hatást hagy maga után, mint akár a neohumanizmus, akár a pozitívizmus. Ez a kettő csak a tudományokat érinti közvetlenül, míg a romanticizmus az egyetemes művelődés legkiterjedtebb ágát, a szépirodalmat foglalja le a maga részére. S tudvalevően a népi és nemzeti művelődésnek éppen a szépirodalom a legközelebbi forrása. A romanticizmus ma sem szűnt meg s nem is fog megszűnni, ha

¹⁸ Hóman—Szekfü: Magyar Történet, VI., 130—171.

¹⁹ Eckhardt S.: id. m., 32.

közben-közben el is lanyhul, mert gyökerei az egyéni lélek érzésvilágának mélyéről táplálkoznak. Annyira összeforrt a nemzeti gondolattal, hogy mindannyiszor nagy elszántsággal üti fel a fejét, valahányszor az idegennel szemben a nemzeti eszme érdekeit kell megvédeni. A németeknél Herder működésének egy jelentékeny időszaka a tiszta népi és nemzeti érvényének a megvalósítására esik, s részben az ő hatása alatt, részben önálló elmélkedés útján ugyanerre az álláspontra jut el nálunk a gyakorlati működésével még nagyrészt a neohumanizmusban gyökerezo Kölesey,²⁰ valamint az ő kezdeményezésére az írók és költők egész sora Aranyig és Jókaiig s ezek követőinek gazdag táboráig.

Eléggé világosan áll tehát előttünk a nemzeti gondolat fejlődésének útja. Bizonyos, hogy egyes szellemtörténeti irányok vagy a politikai viszonyok — ez utóbbiak különösen nálunk a Habsburg-uralom révén — nem mindig kedveztek a nemzeti műveltség teljes és akadálytalan kibontakozásának. Viszont az a körülmény, hogy ma a politikai viszonyok kezére járnak ennek a folyamatnak, tehát az államhatalom is közelebb jutott a népi és nemzeti gondolat lényegének megértéséhez, nem jelenti azt, hogy a műveltség a nép szolgájává lett. Inkább úgy értelmezendő, hogy a hatalom is meghódol egy eddig mellőzött nagy etikai gondolat előtt, t. i. hogy neki is *alá kell magát rendelnie* a nemzeti eszmében foglalt szellemi és erkölcsi értékek összességének, amelyet eddig ez a hatalom legfeljebb jóindulatú vállve-regetéssel biztosított a kegyéről.

A történeti alakulásnak az a ténye, hogy ma az idevonatkozó államokban, Olaszországban és a Német Birodalomban diktatúrát látunk, ne tévesszen meg bennünket. Ezek csak a nemzetet kívüli szemlélet és a tőle idegen ideológia számára jelentenek diktatúrát, de nem egyszersmind a nemzet tagjait alkotó s magukat valóban ilyennek érző kulturális és erkölcsi lények számára is. Az igazi fasiszta vagy nemzeti szociálista nem látja és nem érzi a diktatúrának előttünk elviselhetetlennek látszó terhét, mert a rendelkezéseknek önként, belső indító okokból tesz eleget. Megéri vagy legalább is igyekszik megérteni a gyakorlati kivétel szempontját, amely megköveteli, hogy legyen valaki, aki az említett szellemi és erkölcsi értékek összességének uralmát — a teljes egyöntetűség kedvéért kizárólag a maga felelősségére — erős kézzel átviszi a nemzeti lélekből a nemzet intézményes alakulataiba, vagyis az államszervezetbe. Magától semmi sem mozdul, viszont milliók s egyáltalán tömegek mindig csak forradalmi úton cselekedhetnek. A megszokott alkotmányos formák megtartása is sokszor egyenesen akadálya lehet a nemzeti eszme gyorsabb ütemű kiépülésének. Egyébként éppen az eszme rendkívüli erejét igazolja, hogy megvalósítására csak rendkívüli egyéniség vállalkozhat.

²⁰ Pukánszky B.: Herder hazánkban, Budapest, 1918. (Német Filológiai Dolgozatok, XXIII., 30–35. l.)

Mindezekből következik, hogy az igazi nevelés, bármennyire humanisztikus is egyidejűleg, még akarva sem lehet más, mint többé-kevésbé nemzeti, akár eszközeit, akár céljait, akár végső eszményét tekintjük. Sőt a humanisztikus elemek is csak úgy érvényesülhetnek benne, ha akár eszköz-, akár céljellegükben hozzásimulnak a nemzeti eszményhez. Így volt ez úgyszólván megszokás nélkül amaz időpont óta, amióta Condorcet a francia parlamentben a maga eszméit a nemzeti nevelésről törvényjavaslatba foglalta. Ha időnként egyes irányok — legtartósabban a Herbart-iskola — igyekeztek is az egyetemes ember absztrakt elgondolását a nevelő cél és eljárás középonti ideájává emelni, ez a valóságban sohasem sikerült. Belőle mindig csak annyit lehetett és a jövőben is csak annyit lehet átvinni az élet valóságába, amennyi a kulturális és etikai értelemben vett nemzet eszményi céljaival minden erőszakolás nélkül összeegyeztethető.

BARANKAY LAJOS.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A leányközépiszkolák reformjához.

A leányközépiszkolákat az 1926 :XXIV. t.-c. háromtípusúvá tette, de mivel a család számára, nem pedig kenyérkeresetre nevelő leánykollégium nem bizonyult életrevalónak, voltaképen csak két típus maradt: az inkább tudós műveltséget adó, elmélyedésre törekvő leánygimnázium és a gyakorlatiasabb szellemű, az ügyességekre nagyobb gondot fordító leányliceum. Ezt a két típust az egységes alsó tagozatra épülő felső osztályokban továbbra is fenn kellene tartanunk.

Ami a tantárgyakat illeti, a gimnáziumot a liceumtól tárgyilag is elkülönítő *latin nyelvről* kell legelőször szólni. Egész nemzeti történelmünk, mindennapi nyelvünk, irodalmunk és a tudományok annyira át vannak szöve latinnal, hogy lehetetlen-ség vele Magyarországon nem foglalkozni a középiszkolában. De minthogy az idők folyamán sok egyéb fontos, föltétlenül szükséges ismeretanyaggal bővült az emberi műveltség, meg kell elégednünk az eddiginél kisebb latin óraszámmal. Annyival, hogy azért mégis elsajátítható legyen a latin nyelv páratlan grammatikája, olvashatók a klasszikusoknak legszebb szemelvényei, az ókori történelemre támaszkodva megismerhető legyen az ókori Róma élete, továbbá olvashassuk a magyar történelem latinnyelvű kútfőit, Anonymust, Kézait, Rogeriust, egészen Bod Péterig, Pray Györgyig, a Codex Diplomaticus Hungariae-ig és tán bepillanthassuk a régi bölcsék és egyházatyák, Seneca és Szent Agoston aranymondásaiból összeállított chrestomathiába. Így a holtak ismert latin is feltámadna halottaiból, közelebb jönne a mi életünkhöz és elevenség költőznék a latin órákba.